

(əvvəli ötən sayımızda)

"Bütün mötəbər tarixlərin başlanğıcında yazılır ki, Avropanın şimalını türklər (Tyrkir) və Asiyadan olan insanlar (Asiamenn) məskunlaşdırmışlar. Ona görə də inamla demək mümkündür ki, Sakslandda, Danimarkada, Svitodda (İsveçdə), Norveçdə və qismən də İngiltərədə yayılan və bizim şimal adlandırdığımız dildə onlarla birlikdə gəlmişdir. Bu xalqın başçısı Torun oğlu Odindi, onun çoxlu oğlu var idi. Çoxlu insanlar öz köklərini ona bağlayırlar". (Snori Sturluson. M. 1980)

Odin as xalqının başçısıdır və traktatda aslarla türklər eyni xalq kimi təqdim olunur. Asların skandinaviyaya gəlmədən öncə yaşadıkları Kiçik Asiyadakı əraziləri traktatda "Gotland", yəni tanrıların ölkəsi adlanır. Asların ilkin vətəni Böyük Svitod, yəni Böyük Skifiya adlandırılır ki, bu o deməkdir ki, onlar Troyanı da Skifiya hesab edirlər. Asların başçısı Odin və oğlanları gözəl simaya, sarsılmaz gücə malik olub müdrik, sehrbazlıqda mahir, mükəmməl adamlar olduqlarına görə insanlar onlara inam bəsləyərək özələrinin tanrıları adlandırır və qurbanlar kəsirdilər. (Mehnikova E.A. 1986. Səh. 95)

Sturlusonun "KiçikEdda" traktatında "Tura" Odinin oğlu, qurdun emizdiriyi "təqollu As" və asların döyüş tanrısı adlanan kralıdır. Odinin digər bir oğlu kral Toradır ki, o "Odinin torpaqdan doğulan oğludur", "Asqardın və Midqardın müdafiəçisidir" (Snori Sturluson. 1970. Səh. 78)

Turanlıların ulu əcdadı Tur Bibliya geneoloji əfsanəsində Tiras (Turas) və yunan variantı ilə Firas adlanır. Tiras Nuhun nəvəsi və Yafesin ən kiçik yeddinci oğludur. Yəhudi tarixçi İosif Flavinin yazdığına görə Tiras bir çox xalqların, o cümlədən Trakların/frakların, Rifat, Aşkenaz və Torqomun əcdadıdır.

Skandinav saqaların da Trakiya konkret şəkildə skandinavlarn tarixi vətəni kimi göstərilir və traklar (frakiyalılar) isə türklər adlandırılır və Bibliyada xalqların genealogiyasına uyğun olaraq yazılır: "Trakiyada əvvəlcə Nuhun nəvəsi və Yafesin oğlu, Tiras (Firas) yaşayırdı. Ondan Türklər (Tyrkir) adlanan xalq yarandı. Qədim kitablarda yazıldığına və insanların da dediklərinə görə bu torpaqlardan gələn Svitodlar (İskitlər) Norveç, Danimarkanı, İslandiyanı və Qrenlandiyanı məskunlaşdırdılar". (E.A.Melgnikova, 1986, Səh. 96)

Rus tədqiqatçısı Andrey Leonov görə Kiçik Asiyadakı və Balkanlardakı "tr" və "trk" köklü etnonim və toponimlər turan və sak mənşəlidir. (A.Leonov. Megamatrix.ru)

Fredeqardın "Xronika" əsərində

Fredeqard Türklərin mənşəyini Troyaya bağlayır və bu fəçərəyə görə ən böyük german tayfaları olan franklar Britaniyanın əsasını qoyan britlər türklərlə eyni Troya kökünə malikdirlər. (Xroniki Fredeqarda. 2015. Səh. 88-89)

Britaniya tarixini qələmə alan Nenny və Monmutlu Qalfrid də britlərin kökünü Troya çarı Priama bağlayırlar.

Altay türklərinin mifologiyasında tur maral obrazındadır. Sibirdən başlayaraq Şərqi Avropa da daxil

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

türklərin franklarla birlikdə Troya mənşəli olduqları yazılmışdır.

Turlarla əlaqədar digər bir avropaxalqı franklardır. Frank Trakadını Yunan ədəbiyyatında Avropatarixinə həsr olunmuş anonim "Fredeqar Xronikası" əsərində Frankların mənşə etibarını Troyadan olduqları

olmaqda böyük bir ərazidə Tur eponimi ilə əlaqədar yüzlərlə coğrafi adlar mövcuddur. Tur adını özündə əks etdirən əsas mərkəzlə Macarıstandır.

Slavyanların xristianlığa qədərki paqanizm-büt-pərəslilik etiqadında günəş və bolluq tanrısı olan Tura inam mühüm yer tuturdu. "İqor polku haqqında dastan"da knyaz Vsevolod döyüşkən, igid mənəsində "Bay-Tur", "Yar-Tur" epitetləri ilə şöhrətləndirilir. Bu epitetlər təmiz türk mənşəlidir və peçeneq-polo-vets başbuğlarına aiddir, onların mənəsini rus dilində izah etmək uğursuz cəhddir. Her iki söz Tanrı Tura olan ehtiramı və şöhrətləndirməni, sevgini ifadə etməkdədir. Bay-Tur türk dilində əzəmətli, möhtərəm, səxavətli Tur deməkdir, Yar-

lərdə Tura tanrısına heykəl ucaltmışdılar. Vaxtilə frankların köçüb yerləşdiyi Fransada Tur eponimi ilə əlaqədar Tur şəhəri və troyalıların və etruskların köçüb məskən saldıkları İtaliyada Turin şəhəri mövcuddur.

Kassilərdə Tura yeraltı dünyasının tanrısıdır, hurri dilində bu söz turu şəklində ifadə olunur və aşağı deməkdir, xatti dilində enna turina "cəhənnəm tanrısı" adlanır, hurrilər bu tanrını Teşub, urartular Teysəba adlandırlırlar. (Arnaud Fournet. 2011, Səh. 4, 9)

Taru Xattilərdə ata tanrı və göyüzü tanrısı idi, Tarunun simvolu öküz-buğa idi. Taru tanrısı xattilərdə Taru Katta, yəni əzəmətli, böyük Taru şəklində ifadə olunurdu. (Piotr Taracha. 2009, Səh. 53.)

Tur isə türkcə sevimli, əziz Tur mənasındadır.

Ruslar Tura olan etiqadı uzun əsrlər boyu qonşuluqda iç-içə yaşayaraq qaynayıb qarışmış olduqları qədim türklərdən, xüsusən də savir-bulqarlardan əxz etmişlər.

Tur eponimi ilə bağlı ən çox toponim qədim türk yurdu olan Çelyabinskədir (türkcə Çələbi). Misal üçün Turat, Turqayak, Baştur, Buytur, Balatur, Turatau, Turataş, Turxay, Turxan, Turnovo və s. toponimlər burda geniş yayılmışdır.

Tur tanrısının yayılma arealı çox genişdir. Bolqarıstanda onu Torku, Rumınyada onu Turka adlandırlırlar, etrusklar onu Turmsa, xettlər Tarxu, assurlar Taura, keltlər Taranisa, skandinavlər isə Tora adlandırlırlar. Danimarkada qədim-

Katta sözü dilimizdə də, ağa, başçı, böyük anlamında işlədilir.

Uqaritlər xattilərin Taru adını öküz anlamında Tur kimi ifadə edirdilər. Kökü Sumerlərə bağlı olan cavan öküz anlamındakı Tur sözü bir çox xalqlar tərəfindən mənimsənilərək geniş yayılmışdır.

Qədim kökləri Tur eponimi ilə bağlı olan türk xalqlarından biri tatarlar, qədim bulqarlar, qaraçaylar və balkarlardır. Balkar ərazisində Totur eponimi ilə əlaqədar çoxlu toponimlər və şəxs adları mövcuddur: Totur, Toturkala, Totur dağı və s. Totur balkar türklərində islama qədərki tanrı adıdır və ona həsr olunan çoxlu dualar bugün də söylənməkdədir. Mart ayı Toturnal ayı adlanır və yazınq elməsi ilə yeni il Totur bayramı bu ayda qeyd olunur. Balkarlarda qəhrəman sərkərdə olan Totura nəğmə və özəl bir "Döyüşçü Totur" rəqsi həsr olunmuşdur. Totur-Aştotur qaraçay və balkarlarda qurdların tanrısı, himayəçisidir. Ona mart ayında qeyd olunan Totur toy bayramı həsr olunmuşdur və qoyun sürülərini qurdlardan qoru-

maq üçün ona dualarla müraciət olunur. Həmçinin ovçuların da himayəçisi olan Toturun qurdları düşmən sürülərinin üzərinə göndərə bilmək qüdrətinə malik olduğuna inanırdılar. Balkariyada Donqat qaya adlanan yerdə Aştotur adlanan müqəddəs daş var, həmin daş qurdların və ovçuların himayəçisi Totura məxsusdur. (Vebresurs: www.tatur-su-VadimTatur. Totur-pokrovitelq volkov Aşin)

İngilis tarixçisi Eduard Parker "Tatarlar" kitabında Hunların Modexan dönəmində hakimiyyət uğrunda mübarizədə ona rəqib olan Tartur haqqında bəhs edir və onu sonradan haqqında Marko Polonun da bəhs etdiyi ağ tatarlar adını almış Tarturların başçısı olduğunu qeyd edir. Parkerə görə tatar etnonimi Tartur adından törəmişdir. (Eduard Parker. 2010.)

Qədim Bulqar türklərinin tarixini tədqiq edən Riza Bariev Çinin şimalında mövcud olmuş syanbiləri şimali çinbulqarları, hunları isə onların varisləri hesaba edir. Sonradan Volqa çayı ətrafında Bulqar adlı öz dövlətlərini yaradan bulqarların xanlarından biri Tatur adlanmışdır. Bulqar və polovets (qıpçaq) türklərinin məskən saldıkları bir çox ərazilərdə Tatur eponiminə rast gəlmək olur. Macarıstan ərazisini təşkil edən Karpat dağının şimal hissəsi Tatur (Tatra) adlanır ki, vaxtilə burda kuman-qıpçaqların məskunlaşdıqları məlumdur. (R.X.Bariev. 2005)

Qıpçaq ordasının xanı Atrak (Taturun babası) gürcü çarı IV Qurucu Davidin dövəti ilə onun müttəfiqi kimi Səlcuklara qarşı mübarizədə 40 minlik qoşunu ilə onun xidmətinə daxil olmuş və indiki Qazax-Borçalı bölgəsində hətta Tiflisdən Bərdəyə qədər olan ərazidə yerləşmişdi. David Atrakin qızı Turandux (Turan qızı) ilə evlənərək qıpçaqlarla qohumluq əlaqəsi qurmuşdur. Ona görə də Gürcüstan xronikası "Kartlitsxov reba" da həmin ərazi taturların yaşadığı ərazi və azərbaycan türklərini də tatarlar adlandırmaqdadır. (Jizneopisanie İara Davida. 1990. Səh. 134)

(ardı gələn sayımızda)